

Date: 17th May-2025

SUV QONUNCHILIGI BO'YICHA XALQARO HUQUQIY TAJRIBANING TAHLILI

Hayitov Hasan Shermatovich

“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti” Milliy tadqiqot universiteti, “Huquqiy fanlar” kafedrası v.b. dotsenti, yuridik fanlari doktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada suv huquqi sohasidagi xalqaro huquqiy tajriba tahlil qilinadi. Xususan, BMT, Yevropa Ittifoqi, Jahon Banki va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan suv resurslarini boshqarish, muhofaza qilish va transchegaraviy suv manbalaridan foydalanishga oid huquqiy-meyoriy hujjatlar o‘rganiladi. Maqolada xalqaro huquqda suvdan foydalanish tamoyillari, davlatlar o‘rtasidagi suv munosabatlarini tartibga soluvchi bitimlar va samarali boshqaruv mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekistonning xalqaro tajribadan foydalanish imkoniyatlari va suv sohasidagi milliy qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: suv huquqi, xalqaro huquq, transchegaraviy suv manbalari, BMT konvensiyasi, Yevropa Ittifoqi, ekologik barqarorlik, resurs boshqaruvi, O‘zbekiston, suv xavfsizligi, huquqiy tajriba.

Абстрактный. В статье анализируется международный правовой опыт в области водного права. В частности, будут изучены правовые и нормативные документы, принятые ООН, Европейским Союзом, Всемирным банком и другими международными организациями по вопросам управления, охраны и использования трансграничных водных источников. В статье анализируются принципы водопользования в международном праве, соглашения, регулирующие водные отношения между государствами, и эффективные механизмы управления. Даны также рекомендации относительно возможностей Узбекистана использовать международный опыт и совершенствовать национальное законодательство в водном секторе.

Ключевые слова: водное право, международное право, трансграничные водные ресурсы, Конвенция ООН, Европейский Союз, экологическая устойчивость, управление ресурсами, Узбекистан, водная безопасность, правовой опыт.

Abstract. This article analyzes international legal experience in the field of water law. In particular, legal and regulatory documents adopted by the UN, the European Union, the World Bank and other international organizations on the management, protection of water resources and the use of transboundary water sources are studied. The article analyzes the principles of water use in international law, agreements regulating water relations between states, and effective management mechanisms. It also puts forward recommendations on the possibilities of Uzbekistan to use international experience and improve national legislation in the field of water.

Keywords: water law, international law, transboundary water sources, UN Convention,

Ma'lumki, insonning hayot kechirishi va farovonligi uchun ajralmas va zaruriy shart, boshqa har qanday mahsulot bilan almashtirib bo'lmaydigan suv yer yuzasining katta qismini qoplaydi (deyarli 71 %, taxminan 1400 million km³ suv, shundan 97 % sho'r suv, mos ravishda dengizlar va okeanlar va atigi 3% muzliklarda, yer osti bo'shliqlarida, ko'llarda, daryolarda, atmosferada va hokazolarda joylashgan toza suv).

Suvlarni muhofaza qilish, ulardan oqilona foydalanish va barcha suv resurslarini muvozanatli boshqarish quyidagi asosiy omillar bilan bog'liq: suv iste'molining uzluksiz va tez o'sishi, har 15 yilda ikki baravar ko'payishi, resurslarning keskin kamayishi, global suv inqirozi; foydali suv fondidan ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarda foydalanishga qaratilgan ishlarning yetarli emasligi; suv ifloslanishining ko'payishi, ifloslantiruvchi korxonalar, chiqindi suv va maishiy suvlarni yetarli darajada tozalash, o'rmonlarni ommaviy ravishda yo'q qilish, pestitsidlardan foydalanish, tozalovchi ishlab chiqarish vositalarni portlatilishi, radioaktiv chiqindilar va boshqalar natijasida yuzaga keladigan hodisalar.

Ushbu masala bo'yicha birinchi xalqaro hujjat 1968-yilda Yevropa Kengashi tomonidan qabul qilingan "Yevropa suv Xartiyasi" bo'lib, unda bir qator qoidalar va prinsiplar mavjud bo'lib, keyinchalik ular quyidagicha huquqiy tan olingan: suv resurslari bitmas-tuganmas emas; suv sifati saqlanishi kerak; suvning chegarasi yo'q; suv xalqlarning umumiy merosidir; suvning ifloslanishi taqiqlanadi.

Ushbu hujjatda e'lon qilingan suv resurslarini muhofaza qilish va boshqarishda qo'llaniladigan tamoyillar ushbu masala bo'yicha xalqaro miqyosda qabul qilingan, suv resurslarini muhofaza qilishga salmoqli hissa qo'shgan boshqa hujjatlar uchun boshlang'ich nuqtaga aylandi.

BMT Bosh Assambleyasi 1980-yilda "1980-yildan 1990-yilgacha bo'lgan davrni "Xalqaro ichimlik suvi o'n yilligi" deb e'lon qilgan rezolyusiyani qabul qildi va shu bilan dunyoning barcha davlatlarini ushbu ekologik omillarni himoya qilish va rivojlantirish uchun safarbar qilishga harakat qildi.

Suvlarni huquqiy muhofaza qilish turli huquqiy rejimlar o'rnatilgan turli toifalarga tasniflash quyidagi mezonlarga muvofiq amalga oshiriladi:

- a) boshqaruv nuqtai nazaridan suvlar xalqaro, hududiy va milliy suvlarga bo'linadi.
 - xalqaro suvlar - ikki yoki undan ortiq davlatlar chegaralaridan kiradigan yoki o'tadiganlar; ikki yoki undan ortiq davlatlar qirg'oq bo'yida bo'lganlar va ularga nisbatan xorijiy davlatlarning manfaatlarini shartnomalar va xalqaro konvensiyalar bilan tan olingan.
 - hududiy suvlar (ichki dengizlar) - qirg'oq va ochiq dengiz o'rtasida joylashgan suvlar, ularning hajmi milliy qonunchilik va ushbu masala bo'yicha xalqaro konvensiyalar bilan belgilanadi.
 - milliy suvlar - xalqaro huquqiy hujjatlar bilan belgilangan daryolar, irmoqlar, kanallar va ichki suzib yuruvchi ko'llar, daryolar va chegara daryolari.
- b) suvning joylashuvi va maqsadiga ko'ra guruhlanishi:

Date: 17th May-2025

- yer usti suvlari (daryolar, chuchuk suvli ko'llar, daryolar) va yer osti suvlari;
- tabiiy ehtiyojlar uchun suv - aholining ehtiyojlarini qondirish uchun mo'ljallangan (ichimlik suvi, aholi uchun suv);
- qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan suv (sug'orish va boshqa tadbirlar uchun);
- sanoat suvlari (yuk tashish, baliq ovlash, elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun ishlatiladi).

Suvning ifloslanishi bilan bog'liq eng qadimgi xalqaro qoidalaridan biri bu Shvesiyaning 1734-yilgi kodeksidir. Suvning ifloslanishi 1961-yilda Jenevada bo'lib o'tgan Yevropa suvlarining ifloslanishi bo'yicha xalqaro konferensiyada "inson faoliyati natijasida suv tarkibi yoki holatining to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita o'zgarishi oqibatida suv yaroqsiz holga kelishi aniqlandi". Keyinchalik bu ta'rif xalqaro hujjatlardagi boshqa o'ziga xos jihatlari bilan to'ldirildi.

Ruminiyaning 171/1997-sonli Milliy hududiy rivojlanish rejasini tasdiqlash to'g'risidagi qonun suvning ifloslanishini "suvning belgilangan ruxsat etilgan chegaradan oshib ketadigan har qanday fizik, kimyoviy, biologik yoki bakteriologik o'zgarishi, to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita inson faoliyati natijasida kelib chiqadigan radioaktivlikning tabiiy darajasidan oshib ketishi" deb belgilaydi. Buning oqibatida suvning salbiy o'zgarishidan oldin foydalanish mumkin bo'lgan maqsad uchun normal foydalanish imkonsiz bo'lib qoladi".

Ifloslanishga berilgan ta'rif, shuningdek, OECDning (Organisation for Economic Cooperation and Development) 1974-yildagi tavsiyasida keltirilgan bo'lib, unda ifloslanish "odamlar tomonidan inson salomatligi va tizimlar ekologiyasiga xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan zararli oqibatlarga olib keladigan moddalar yoki energiyani to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita kiritish" degan ma'noni anglatadi. Suvning ifloslanishi ixtiyoriy yoki tasodifiy bo'lishi mumkin (tabiiy yoki sun'iy manbalardan). Tabiatning ifloslantiruvchi moddalarining kamida beshta toifasi mavjud deb hisoblanadi: fizik, kimyoviy, biologik, bakteriologik, radioaktiv, suv sifatiga ta'sir qiladi. Jismoniy ifloslanish radioaktiv ifloslanish natijasida hosil bo'ladi; atom elektr stansiyalarida ishlatiladigan suvlar, radioaktiv chiqindilar, radioaktiv yomg'ir tomonidan ishlab chiqariladi. Kimyoviy ifloslanish suvning turli xil kimyoviy moddalar (qo'rg'oshin, simob, azot, fosfor, uglevodorodlar, yuvish vositalari va pestitsidlar) tomonidan kirib borishi natijasida yuzaga keladi. Issiqlik (termik) ifloslanish odatda sanoat korxonalarini yoki atom elektr stansiyalarini sovutish uchun ishlatiladigan issiq suyuqliklar suvga kirganda paydo bo'ladi. Biologik ifloslanish suvni ifloslantirishga qodir bo'lgan juda ko'p miqdordagi viruslar yoki patogen tayoqchalarni o'z ichiga olgan tozalanmagan maishiy va sanoat suvlarining chiqishi natijasida yuzaga keladi.

Suv resurslari davlatlar faoliyatida juda muhim rol o'ynaydi, chunki ularsiz tirik organizmlar, flora va mikroorganizmlarning mavjud bo'la olmaydi. Bundan tashqari, bugungi kunda ular sanoat, uy-joy kommunal, qishloq xo'jaligi va qurilish majmualarining texnologik jarayonlarida faol foydalanilmoqda.

Xalqaro Sammitlarning barqaror rivojlanish masalasi bo'yicha tavsiyalari

Date: 17th May-2025

dunyoning aksariyat mamlakatlarining barqaror ekologik, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish asoslariga o'tish zarurligini belgilab beradi. Xalqaro Sammitlarning tavsiyalariga asoslanib, mamlakatni yanada rivojlantirishning strategik maqsadi uning tabiiy resurs salohiyatini butun dunyo nuqtai nazaridan barqaror rivojlanish asoslarini tushunishga mos keladigan iqtisodiy o'sish asosiga aylantirishdir¹.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlari iqtisodiyoti suv havzalarining zararli chiqindilar bilan ifloslanishi tufayli katta zarar ko'rmoqda. Shunday qilib, sanoat majmuasi faoliyati natijasida sanoat chiqindilarining umumiy hajmining katta qismi atmosfera va suv havzalariga, bir milliard kubometrdan ortiq toshlar va ikki milliard kubometrqa yaqin minalar suviga ko'chirilgan. Qishloq xo'jaligi yerlariga tushadigan pestitsidlar va mineral o'g'itlarning yillik hajmi va ulardan ba'zilar suv havzalariga to'g'ri keladi, mos ravishda 30 ming tonnadan ortiq va 4,5 million tonnadan ortiq .

Bugungi kunda suv ekotizimlariga antropogen yuk juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan vaziyat mavjud va agar kelajakda suv resurslaridan samarasiz foydalanish, yer usti va yer osti suvlarining ifloslanishi tendensiyasi saqlanib qolsa, bu halokatli oqibatlarga, ya'ni tirik organizmlar va floraning ommaviy o'limi olib kelishi mumkin.

Ba'zi mintaqaviy konferensiyalar davomida Yevropa qit'asi suvlarini himoya qilish va boshqarish zarurligi to'g'risida bir qator deklaratsiyalar, qoidalar va hujjatlar qabul qilindi.

Ushbu masala bo'yicha dastlabki hujjatlardan biri BMT tomonidan qabul qilingan va u 1966-yildagi Xelsinki qoidalari bilan tuzilgan bo'lib, unda: "ifloslanish-bu suv sifatining o'zgarishi", bu inson aralashuvi yoki tabiiy omillar ta'sirida suvning tarkibi, mazmuni yoki sifatining zararli o'zgarishiga olib keladi. Ushbu hujjat "xalqaro suv yig'ish maydonidan adolatli va oqilona foydalanish" tushunchasini kiritdi.

1968-yilda bir qator tamoyillarni o'z ichiga olgan "Yevropa suv Xartiyasi" ni qabul qildi va unda suv resurslari bitmas-tuganmas emasligi; suvning chegarasi yo'qligi; suv umumiy mulk ekanligi; suv insoniyatning umumiy manfaatlar uchun himoya qilinishi zarurligi belgilandi.

Undan keyin 1972-yilgi Stokgolm konferensiyasi bo'lib o'tdi, unda yig'ilish Deklaratsiyasi qabul qilindi, shu jumladan kontinental suvlarni ifloslanishdan himoya qilish sohasidagi xalqaro hamkorlik bo'yicha beshta tavsiyalar bilan harakat rejasi qabul qilindi.

BMTning suv bo'yicha konferensiyasi Mar del Plata, 1977-yildan beri chegara suvlarini oqilona boshqarish maqsadini ko'zlam oqda.

Yevropada xavfsizlik va hamkorlik bo'yicha konferensiya (YeXHT) Venada 1989-yildan beri Vena yig'ilishining yakuniy hujjati transchegaraviy suvlarni barcha ifloslanish manbalaridan himoya qilish uchun davlatlarning hamkorligi zarurligini, ushbu sohada hoshiyaviy shartnomalarini ishlab chiqishni talab etadi.

¹ Махкамбаев С.Дж. Международно-правовое регулирование сотрудничества государств по использованию трансграничных водных ресурсов в регионе Центральной Азии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М.: 2011. – 25 с.

Date: 17th May-2025

Ushbu sohada qabul qilingan xalqaro konvensiyalar orasida quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

- 1973-yilda Strasburgda qabul qilingan xalqaro suv oqimlarini ifloslanishdan himoya qilish to'g'risidagi Yevropa Konvensiyasi loyihasi - xuddi shu xalqaro suv oqimining qirg'oq davlatlarining ularning ifloslanishini oldini olish va kamaytirish bo'yicha hamkorlik qilish bo'yicha umumiy majburiyatini nazarda tutadi (muzokaralar, o'zaro ma'lumotlar, shartnomalar va boshqalar orqali).

- 1985- yildagi Reynni kimyoviy ifloslanishdan (uglevodorodlar va xloridlar) himoya qilish to'g'risidagi Konvensiya;

- 1986-yildagi Tisa va uning irmoqlarini ifloslanishdan himoya qilish to'g'risidagi Konvensiya;

- 1992-yildagi transchegaraviy suv oqimlari va xalqaro ko'llarni himoya qilish to'g'risidagi Xelsinki Konvensiyasi.

Ushbu Konvensiya bilan transchegaraviy suvlar - bu "ikki yoki undan ortiq davlatlar orasidagi chegaralarni belgilaydigan, ularni kesib o'tadigan yoki ular ustida joylashgan yoki to'g'ridan-to'g'ri dengizga daryolar hosil qilmasdan oqadigan yer usti yoki yer osti suvlari" va transchegaraviy ta'sir - bu "inson faoliyati, bir davlat tomonidan boshqa davlatga nisbatan ishlab chiqarish oqibatida transchegaraviy suvlar holatining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan har qanday muhim zararli ta'sir" ekanligi belgilandi.

Konvensiyaning asosiy maqsadi Konvensiya taraflarini ifloslanishni boshqa muhitga o'tkazmasdan transchegaraviy ifloslanishning oldini olish, nazorat qilish yoki ishlab chiqarish bo'yicha zarur choralarni ko'rishga majbur qilishdir. Shu ma'noda ular quyidagi prinsiplarga amal qilishadi: ehtiyotkorlik prinsipi, ifloslantiruvchi to'laydi prinsipi va suv resurslarini barqaror boshqarish prinsipi.

1994-yilda Sofiyada qabul qilingan, o'n bir davlat tomonidan imzolangan Dunayni muhofaza qilish va undan barqaror foydalanish bo'yicha hamkorlik to'g'risidagi Konvensiya quyidagi asosiy vazifalarni belgilab berdi:

- suvlarni barqaror va adolatli boshqarish, ularni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish;

- xavfli moddalar, sovuqlar, toshqinlar natijasida kelib chiqadigan xavflarni nazorat qilish;

- ekologik zararning oldini olish, transchegaraviy ta'sirni kamaytirish;

- harakat dasturlari va zararni baholash va boshqalar.

Ushbu hujjatni imzolash orqali Dunayning xalqaro rejimi Yevropaning ikkinchi daryosi bo'lgan suvni muhofaza qilish va barqaror ishlatishning muhim elementlari bilan boyitiladi. Konvensiya Nizomi asosida Dunayni himoya qilish bo'yicha xalqaro komissiya tashkil etildi.

Yevropa darajasida suv sifatini muhofaza qilish va yaxshilashga, ifloslanishning oldini olishga, ifloslanish manbalarini yo'q qilishga va boshqalarga qaratilgan bir qator hujjatlar ishlab chiqildi. Shu munosabat bilan quyidagi hujjatlar qabul qilingan: suv strategiyasi sohasida jamoatchilik harakati uchun asos yaratadigan 2000/60/YeC

Date: 17th May-2025

direktivasi, suvlarni qishloq xo'jaligi manbalaridan xavfli moddalar bilan ifloslanishidan himoya qilish bo'yicha 91/676/YeEC direktivasi, inson iste'moli uchun mo'ljallangan suv sifat bo'yicha 98/83./ YeC direktivasi va boshqalar.

Yevropada suvdan foydalanish yer osti suvlari (65%) va yer usti suvlari (35%) bilan ta'minlanadi va ozgina miqdori sho'r suvni tuzsizlantirish orqali amalga oshiriladi. Daniya va Islandiya kabi mamlakatlarda yer osti suvlari talabning 90% dan ortig'ini qondiradi. Yevropa iqtisodiyotining turli sohalarida yer usti va yer osti suvlaridan umumiy foydalanish quyidagicha taqsimlandi: 64% – qishloq xo'jaligi, 20% – energetika, 12% – aholi ta'minoti, 4% - sanoat sohasi uchun ishlatiladi².

Yevropa Ittifoqining suvga oid qonunchilik siyosatini uchta bosqichga bo'lish mumkin. Birinchi bosqich 1975-yildan 1980-yilgacha bo'lgan davrni qamrab oladi, o'sha paytda suvning o'ziga xos turlari va emissiya chegaralari uchun atrof-muhit sifati standartlarini belgilaydigan bir qator ko'rsatmalar va qarorlar qabul qilindi³. Bu 1973-yilda Yevropa komissiyasining ekologik siyosatining maqsadlari va tamoyillarini belgilab bergan besh yillik ekologik harakatlar dasturining (ekologik harakatlar dasturi) boshlanishi bilan bog'liq. 1970-yillarning oxiridan boshlab suvning ifloslanishini kamaytirish va oldini olish bo'yicha bir qator chora-tadbirlar joriy etildi, ichimlik suvi olish uchun ishlatiladigan Yevropa daryolari va ko'llari uchun standartlar belgilandi. Ushbu davrda qabul qilingan Direktivalar suv ekotizimini alohida muhofaza qilinadigan tovarlarga ajratib, tartibga soluvchi yondashuvga asoslangan. Bularga quyidagilar kiradi: Yer usti suvlari to'g'risidagi Direktiva (Surface water directive (75/440/YeIK), Cho'milish uchun suvlar to'g'risidagi Direktiva (Bathing water directive (76/160/YeIK), Baliq suvlari to'g'risidagi Direktiva (Fish water directive (78/659/YeIK), Qisqichbaqasimon suvlar to'g'risidagi Direktiva (Shellfish water directive (79/923/YeIK).

YeI suv qonunchiligi rivojlanishining ikkinchi bosqichi boshlanishiga dengiz va baliq suvlarining evtrofikatsiyasi o'sib borishi sabab bo'ldi. Suv ifloslanishining ushbu asosiy muammosiga qarshi kurashish uchun chiqindi suvlarni tozalash va qishloq xo'jaligida nitratlardan foydalanish bo'yicha qat'iy qoidalarni o'rnatgan bir qator direktivalar qabul qilindi. 91/271/YeIK va 98/15/YeIK Direktivalariga ko'ra, chiqindi suvlarni tozalash hatto eng kichik aholi punktlarida ham majburiy qilib belgilandi va Nitratlar to'g'risidagi Direktiva (91/676/YeIK) bilan dalalarda ishlatiladigan o'g'itlar miqdorini cheklovchi qonuniy majburiy choralarni joriy etildi. Ifloslanishni kompleks bartaraf etish va nazorat qilish to'g'risidagi Direktiva (96/61/YeI) qabul qilinishi bilan chiqindilarni nazorat qilishning yangi qoidalari ishlab chiqildi. Bundan tashqari, Yirik halokatlarda xavf boshqarishning rahbariy prinsiplarida (96/82/YeIK, Seveso II Direktivasi deb ham ataladi) ham suvni muhofaza qilishning muhim jihatlarini nazarda tutilgan.

² European water resources and policy. URL: <https://freshwater.org/wp-content/uploads/joomla/PDFs/critical-water/waterresourcesineurope.pdf>.

³ Klaus Lanz (International Water Affairs) and Stefan Scheuer (EEB) EEB Handbook on EU Water Policy under the Water Framework Directive. URL: <http://www.rivernet.org/general/docs/handbook.pdf>.

Date: 17th May-2025

Yevropa Ittifoqi suv siyosati qonunchiligi rivojlanishining uchinchi bosqichi 1996-yil fevral oyida Hamjamiyatning suv siyosati bo'yicha Yevropa komissiyasining "Yevropa komissiyasi konsentratsiya, ratsionalizatsiya va standartlashtirish, shuningdek suvni muhofaza qilish sohasidagi Yevropa qonunchiligi samaradorligini oshirish uchun suv bo'yicha Hadli (ramochniy) direktivasini ishlab chiqish zarurligi" haqidagi xabari bilan boshlandi⁴.

2000-yil oktyabr oyida qabul qilingan Suv bo'yicha Hadli (ramochniy) Direktiva (2000/60/YeC) negizida suv resurslarini kompleks integratsiya qilish va boshqarishga asos solindi. Integratsiya asosiy konsepsiya sifatida quyidagilarni o'z ichiga oladi: ekologik maqsadlarni birlashtirish, barcha suv resurslarini Daryo havzasi bo'ylab suvdan foydalanishning barcha turlari, funksiyalari, qadriyatlari va ta'siri, tahlillar va tajribalarni birlashtirish, suv to'g'risidagi qonunchilikni yagona va muvofiqlashtirilgan tuzilishga birlashtirish, keng ko'lamli chora-tadbirlarni birlashtirish, shu jumladan narxlar va boshqa iqtisodiy vositalar, yagona boshqaruv yondashuviga, manfaatdor tomonlar va fuqarolik jamiyatini qarorlarni qabul qilish jarayonida birlashtirish, qarorlarni qabul qilishning turli darajalarini birlashtirish, suv resurslari va suv holatiga ta'sir qilish, a'zo davlatlarning suv qonunchiligini birlashtirish⁵.

Suv bo'yicha Hadli (ramochniy) Direktiva quyidagilarga qaratilgan qoidalarni belgilaydi: 1) suvning barcha shakllarini (yer usti, yer osti, ichki va o'tish davri) muhofaza qilish; 2) suv omborlari va uning atrofidagi ekotizimlarni tiklash; 3) suv havzalarining ifloslanishini kamaytirish; 4) suvdan alohida shaxslar va korxonalar barqaror foydalanishni ta'minlash. Milliy hokimiyat organlari o'z hududidagi daryo havzalarini aniqlashlari, ushbu havzalarni Yevropa Ittifoqi qoidalariga muvofiq boshqarish uchun mas'ul organlarni tayinlashlari, har bir daryo havzasining xususiyatlarini, shu jumladan inson faoliyati ta'sirini va suvdan foydalanishni iqtisodiy baholashni tahlil qilishlari, har bir havzadagi suv holatini nazorat qilishlari, chimlik suvi uchun foydalaniladigan qo'riqlanadigan hududlarni ro'yxatdan o'tkazish, "daryo havzasi boshqarish rejalari" ishlab chiqarish va amalga oshirish, resurslardan samarali foydalanish va "ifloslantiruvchi to'laydi" tamoyillariga rioya qilgan holda suv ta'minoti xizmatlari qiymati qoplanishini ta'minlash, daryo havzasi boshqarish bo'yicha axborot va maslahatlar bilan jamoatchilikni ta'minlash. Bundan tashqari, ushbu organlar ushbu Direktivaga muvofiq qabul qilingan milliy qoidalarni buzganlarga nisbatan qo'llaniladigan jarimalarni belgilaydilar⁶.

A'zo davlatlar vakolatli organlarni tayinlashda tanlash erkinligiga ega, chunki ular Yevropa Ittifoqi qonunchiligini o'zlarining milliy qonunlari orqali joriy qiladilar, ya'ni

⁴ Pierre Strosser The European Union's Water Framework Directive. Towards an integrated management of water resources at the river basin scale. URL: <http://ciwr.ucanr.edu/files/187221.pdf>.

⁵ Odom Green, Olivia; Garmestani, Ahjond S.; W. van Rijswijk, Helena F.M.; and Keessen, Andrea M., EU Water Governance: Striking the Right Balance between Regulatory Flexibility and Enforcement? (2013). U.S. Environmental Protection Agency Papers. 202. Directive. URL: <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1202&context=usepapapers>.

⁶ Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000L0060>.

Date: 17th May-2025

protsessual avtonomiyalarni qo'llaydilar, shuningdek, o'zlarining davlat xizmatchilaridan foydalanadilar, ya'ni institutsional muxtoriyatga ega hisoblanadilar⁷. Ma'muriy va siyosiy chegaralardan foydalanish o'rniga tabiiy geografik va gidrologik birlikni hisobga olgan holda daryo havzasi darajasida suv resurslarini boshqarishni tashkil etish va tartibga solish Direktivaning muhim konsepsiyalaridan biridir. Daryo havzasi hududidagi suv tizimlaridan foydalanish yoki ularga aralashish to'g'risidagi har qanday qaror muvofiqlashtirilgan holda qabul qilinishi va daryo havzasini boshqarish rejalarida o'z ifodasini topishi lozim⁸.

Suv bo'yicha Hadli (ramochniy) Direktiva Yevropa Ittifoqining boshqa suv qonunchiligi bilan chambarchas bog'liq. Xususan, Suv bo'yicha Hadli (ramochniy) Direktivaning 16-moddasiga binoan Yevropa komissiyasi yer osti suvlarini muhofaza qilish bo'yicha batafsil qoidalarni alohida direktivada belgilashi lozim. 2006-yil dekabr oyida Suv bo'yicha Hadli (ramochniy) Direktivaga pestitsidlar va boshqa zararli kimyoviy moddalar kabi qishloq xo'jaligi chiqindilaridan yer osti suvlarining ifloslanishini oldini olishga qaratilgan yordamchi Direktiva qabul qilindi. Yer osti suvlarini muhofaza qilishning dolzarbligi yer osti suvlarini tozalash yer usti suvlariga qaraganda qiyinroq ekanligi, yer osti suvlarining ifloslanishi inson salomatligiga tahdid solishi mumkinligi bilan bog'liqdir. Chunki yer osti suvlari ko'pincha ichimlik suvini absorbsiyalash (yutish)da, sanoat va qishloq xo'jaligida foydalaniladi, yer osti suvlari ko'pchilik daryolar uchun asosiy oqimni ta'minlaydi, shuningdek, quruq davrlarda bufer vazifasini bajaradi va suv-botqlik o'simliklarini saqlab qolish uchun muhim ahamiyatga ega hisoblanadi⁹.

Dengiz muhitini muhofaza qilish, shuningdek dengiz tovarlari va xizmatlaridan barqaror foydalanishga ko'maklashish maqsadida 2008 yilda Dengiz strategiyasi asoslari to'g'risidagi Hadli (ramochniy) Direktiva (2008/56/YeI) qabul qilindi. Ushbu Direktiva dengiz suvlari, shu jumladan qirg'oq havzalari, dengiz tubi va konlari ham qamrab oladi, ayni paytda shu havzalarga nisbatan a'zo-davlatlarning yurisdiksiyasi xalqaro huquqqa asosan tatbiq etiladi. Ta'kidlash lozimki, mazkur Direktiva YeIning barcha dengiz xilma-xilligi muhofazasini ta'minlovchi ekotizimli yondashuvni qabul qilish to'g'risidagi qonunchiligining birinchi qismi ham hisoblanadi¹⁰. Mazkur yondashuv 6 yillik sikllarni qamrab oladigan strategiyalar orqali dengiz muhitini muhofaza qilish va saqlash bo'yicha umumiy yondashuv va maqsadlarni belgilaydi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlari o'zlarining dengiz suvlari atrof-muhitining holatini

⁷URL:<https://circabc.europa.eu/sd/a/124bcea7-2b7f-47a5-95c7-56e122652899/inks%20between%20the%20Floods%20Directive%20and%20Water%20Framework%20Directive%20-%20Resource%20Document>.

⁸ Ana Barreira Water Governance at the European Union Universities Council on Water Resources Journal of Contemporary Water Research & Education Issue 135, Pages 80–85, December 2006. URL: http://ucowr.org/files/Achieved_Journal_Issues/v135Water%20Governance%20at%20the%20European%20Union.pdf.

⁹ Directive 2006/118/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the protection of groundwater against pollution and deterioration. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006L0118>.

¹⁰ A Starter's Guide. Overview on the main provisions of the Water Framework Directive, the Marine Strategy Framework Directive, the Birds and Habitats Directives, and the Floods Directive: similarities and differences. URL: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/starter_guide.pdf.

Date: 17th May-2025

va inson faoliyatining ta'sirini (shu jumladan ijtimoiy-iqtisodiy tahlil) baholashlari, shuningdek monitoring dasturlarini ishlab chiqishlari va harakat dasturlarini tayyorlashlari lozim. Direktiva bioxilma-xillikni saqlashga, barqaror baliq ovlashga jalb qilishga; dengiz tubini himoya qilish, dengiz chiqindilari va ifloslantiruvchi moddalarni nazorat qilishga qaratilgan¹¹. Direktiva YeIning amaldagi qonunchiligiga asoslanadi va boshqa Direktivalarda, shu jumladan Hadli (ramochniy) Direktivada ko'rib chiqilmaydigan dengiz muhitining ayrim elementlarini qamrab oladi.

Suv toshqini xavfini kamaytirish maqsadida, 2007-yil 23-oktyabr kuni Suv toshqini bo'yicha Direktiva (2007/60/YeC) qabul qilingan bo'lib, ushbu Direktiva daryo havzalari va qirg'oq hududlarida suv toshqini xavfini baholash, sezilarli darajada suv toshqinlaridan shikastlangan hududlarni aniqlash, YeI davlatlari o'rtasidagi yaqin hamkorlik asosida suv toshqini xavfni boshqarish rejalarini tuzishga qaratilgan. Ushbu Direktivaga muvofiq, YeI mamlakatlari avvalgi toshqin tarixi haqida ma'lumot to'playdi va chegaralar, yerdan foydalanish va relefni aks ettiruvchi xaritalar yaratadi, shuningdek, kelajakdagi muhim toshqinlar va ularning oqibatlari ehtimolini 2011-yil 22- dekabrgacha e'lon qiladi va shu asosda bu xavfni baholash 2018-yil 22-dekabrga qadar qayta ko'rib chiqiladi, sho'nadan so'ng har 6 yilda ushbu ma'lumotlar qayta tahlil etib borilaveradi¹². Ushbu ikki Direktivaning uyg'unligi ular o'rtasidagi ziddiyatlarni minimallashtirishga va ularning o'zaro ta'sirini optimallashtirishga nisbatan yangi yondashuvni qo'llash imkonini beradi. Muvofiqlashtirish sabablari quyidagilardan iborat: 1) ko'plab a'zo davlatlarda huquqiy va rejalashtirish vositalarining kombinatsiyasi, 2) ikkala Direktiva bo'yicha rejalashtirish va boshqarish, qoida tariqasida, bir xil jug'rofiy birlikka, ya'ni daryo havzasiga tegishli, 3) chora-tadbirlarni joriy etish samaradorligini oshirish va resurslardan foydalanish samaradorlikni oshirishga ko'maklashish. Suv toshqini xavfini baholash va boshqarish bo'yicha Direktivaning 9-moddasida, a'zo davlatlar samaradorlikni oshirish, axborot almashish imkoniyatlariga e'tibor qaratib, Suv toshqini bo'yicha Direktiva Suv Hadli (ramochniy) Direktivani qo'llashni muvofiqlashtirish bo'yicha tegishli choralarni ko'rishlari aniq belgilangan. Suv toshqini xavfi va xatarlari xaritalari Suv Hadli (ramochniy) Direktivasidagi tegishli ma'lumotlarga mos keladigan axborotlar ifoda etishi hamda barcha manfaatdor tomonlarning faol ishtiroki Suv Hadli (ramochniy) Direktivasiga mos kelishi lozim¹³.

Cho'milish uchun mo'jllanlangan suvlar bo'yicha 2006-yil fevral oyida qabul qilingan Direktiva (Bathing water directive (2006/7/YeI)) 1976-yildagi shu masalaga bag'ishlangan eski Direktivaga (76/160/ YeIK) qaraganda, cho'milish uchun suvlarni monitoring qilish va aniq tasniflash sxemalariga nisbatan yangi talablarni

¹¹ Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy (Marine Strategy Framework Directive) (Text with EEA relevance). URL: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0056>.

¹² Directive 2007/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2007 on the assessment and management of flood risks (Text with EEA relevance). URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32007L0060>.

¹³ Links between the Floods Directive (FD 2007/60/EC) and Water Framework Directive (WFD2000/60/EC) Resource Document Technical Report - 2014 – 078.

Date: 17th May-2025

belgilaydimonitoring sxemalar va yeski ortiq cho‘milish suvlar aniqroq tasniflash uchun yangi talablarni belgilaydi. Orxus Konvensiyasiga ko‘ra, yangi Direktiva jamoatchilikning xabardorligi va ishtirokiga oid qoidalar o‘z ifodasini topgan. Bundan tashqari, jamoatchilik cho‘milish joylarining joriy holati to‘g‘risida, suvning sifati muammolari va monitoring haqida ommaviy axborot vositalari orqali doimiy xabardor qilinishi lozimligi ham Direktivaga kiritilgan.

Ushbu Direktiva cho‘milish uchun suvlar sifatini kafolatlaydigan qoidalarni mustahkamlaydi va Suv Hadli (ramochniy) Direktivani to‘ldiradi. Direktiva suzish havzalari yoki kurort hovuzlariga yoki davolash yoki tibbiy maqsadlarda foydalanish uchun sun‘iy ravishda yaratilgan cheklangan suvlarga taalluqli emas. Har yili YeI mamlakatlari o‘z hududlarida suv qushlarini identifikatsiyalashlari va cho‘milish mavsumining davomiyligini aniqlashlari kerak. Suv sifati Direktivaning I-ilovasida keltirilgan ko‘rsatkichlarga muvofiq aniqlangan mikrobiologik ma‘lumotlar asosida baholanadi. Agar suv sifati past bo‘lsa, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari ifloslanishni boshqarish va bartaraf etish, shuningdek, jamoatchilikni himoya qilish va xabardor qilish uchun zarur choralarni ko‘rishlari lozim¹⁴.

Inson iste‘moli uchun mo‘ljallangan suv sifati bo‘yicha Direktiva (Drinking water directive (98/83/YeC)) inson iste‘moli uchun toza suv bilan ta‘minlash orqali aholi salomatligini har qanday ifloslanishning salbiy ta‘siridan himoya qilishga qaratilgan ichimlik suvi standartlarini belgilaydi. Ushbu Direktivaga muvofiq, YeI mamlakatlari: suvda inson salomatligi uchun xavf tug‘diradigan va minimal mikrobiologik va kimyoviy standartlarga javob beradigan mikroorganizmlar, parazitlar yoki zararli moddalar konsentratsiyasini o‘z ichiga olmasligi uchun zarur choralarni ko‘rishlari, suvni muntazam ravishda kuzatib borishlari, mikrobiologik talablarga muvofiqligini tekshirish uchun kelishilgan namuna olish punktlarida, kimyoviy va indikator parametrlari, agar u aholi salomatligiga tahdid solishi mumkin deb hisoblansa, suv ta‘minotini taqiqlaydi yoki cheklaydi¹⁵. 2015-yilda YeIning 2015/1787/YeC direktivasi qabul qilindi, u Inson iste‘moli uchun mo‘ljallangan suv sifati bo‘yicha Kengash Direktivasining 98/83/YeC II va III- ilovalariga o‘zgartirishlar kiritdi va ichimlik suvi monitoringini yaxshilash uchun YeIning yangi qoidalarini joriy etdi. Ushbu Direktiva YeI mamlakatlariga butun YeI bo‘ylab ichimlik suvini nazorat qilish uchun ko‘proq moslashuvchanlikni beradi¹⁶.

Yevropa parlamenti va Yevropa Kengashining 2008-yil 16-dekabrda 2008/105/YeC va 16-dekabr 2008-Kengashining Suv siyosati sohasidagi atrof-muhit sifati standartlari bo‘yicha Direktivasi (The Environmental Quality Standards Directive) Suv Hadli (ramochniy) Direktivaning 16-moddasiga muvofiq zaruriy oqsillar va boshqa

¹⁴ Directive 2006/7/EC of the European Parliament and of the Council of 15 February 2006 concerning the management of bathing water quality and repealing Directive 76/160/EEC. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1499762530430&uri=CELEX:32006L0007>.

¹⁵ Council Directive 98/83/EC of 3 November 1998 on the quality of water intended for human consumption. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31998L0083>.

¹⁶ Черкашин М.К. Правовая политика европейского союза в сфере охраны и рационального использования вод // ISSN 2414-990X. Проблемы законности. 2017. Вип. 138

Date: 17th May-2025

ifloslantiruvchi moddlarga nisbatan ekologik standartlarni belgilaydi hamda yer usti suvlarining lozim darajadagi kimyoviy maqomiga erishishi maqsadida 82/176/YeIK, 83/513/YeIK, 84/156/YeIK, 84/491/YeIK, 86/280/YeIK va 2000/60/YeI direktivalariga o'zgartirish kiritish, ularning ayrimlarini bekor qilishni nazarda tutadi. Suv tarkibida bo'lishi mumkin bo'lmagan moddalar 2000/60/YeCI Direktivasi (Suv Hadli (ramochniy) Direktiva) bilan belgilanadi. Ushbu moddalarga kadmiy, qo'rg'oshin, simob va nikel metallari va ularning birikmalari, benzol, poliaromatik uglevodorodlar va bir nechta pestitsidlar kiradi. Ichki yer usti suvlari (daryolar va ko'llar) va boshqa yer usti suvlari (o'tish, qirg'oq va hududiy suvlar) uchun sifat standartlari farqlanadi.¹⁷

Suv Hadli (ramochniy) Direktivasi, shuningdek, YeI suv siyosatining oldingi bosqichlaridagi, xususan, 1991 yil 21 mayda qabul qilingan Shahar oqova suvlarini tozalash bo'yicha Direktivasi (Urban wastewater treatment Directive 21/1991/YeEC) bilan o'zaro muvofiqlashtirilgan. Ushbu Direktivaning maqsadi Ittifoqni (YeI) shahar oqova suvlarining salbiy oqibatlaridan (masalan, yevtrofikatsiya) himoya qilish bo'lib, u oqova suvlarni yig'ish, tozalash va tushirish, pivo tayyorlash bo'yicha umumevropa qoidalarini belgilaydi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlari: kamida 2000 aholisi bo'lgan shahar aholi punktlarida oqava suvlarni yig'ish va tozalash va yig'ilgan oqava suvlarni ikkilamchi tozalashni qo'llash, 10 000 dan ortiq aholisi bo'lgan shahar aholi punktlarida yanada progressiv tozalashni qo'llash, har qanday ob-havo sharoitida yetarli samaradorlikni ta'minlash uchun oqava suvlarni tozalash inshootlarini to'g'ri saqlashni kafolatlash, oqava suvlarni tozalash inshootlarining ishlashi va kanalizatsiya loylarini parvarish qilish va qayta ishlatishni nazorat qilish uchun qabul qilishlari lozim¹⁸.

2012 yil 15 noyabrda Yevropa komissiyasi ushbu asosiy manbaning sifati va barqarorligini ta'minlashga qaratilgan uch tomonlama strategiyani nazarda tutadigan Yevropaning suv resurslarini muhofaza qilish loyihasini (Yevropaning suv resurslarini himoya qilish bo'yicha loyiha) taqdim etdi. Loyihaning vaqt chegarasi 2020 yil, chunki u Yevropa Ittifoqi 2020 strategiyasi va xususan, resurslar samaradorligi yo'l xaritasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu ulkan maqsadga erishish uchun sxema Yevropa Ittifoqi siyosati bo'yicha tavsiyalarni to'rtta joriy baholash asosida sintez qiladi: 1) A'zo davlatlar tomonidan Suv Hadli (ramochniy) Direktivasiga muvofiq taqdim etilgan Daryo havzalarini boshqarish rejalarini baholash; 2) Yevropa Ittifoqining suv tanqisligi va qurg'oqchilik bo'yicha choralarni tekshirish; 3) akva resurslarining iqlim o'zgarishi va boshqa antropogen harakatlarga nisbatan "barqaror"ligini baholash; 4) YeIning barcha suv siyosatining muvofiqligini tekshirish¹⁹.

¹⁷ Directive 2008/105/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on environmental quality standards in the field of water policy, amending and subsequently repealing Council Directives 82/176/EEC, 83/513/EEC, 84/156/EEC, 84/491/EEC, 86/280/EEC and amending Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008L0105>.

¹⁸ Council Directive 91/271/EEC of 21 May 1991 concerning urban waste-water treatment. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31991L0271>.

¹⁹ Danuta Lipinska European Union Water Policy: Key Issues and Challenges Comparative Economic Research. The Journal of University of Lodz. URL: <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/cer.2012.15.issue-3/v10103-012-0020-z/v10103-012-0020-z.pdf>.

Date: 17th May-2025

Suv qonunchiligining uzoq tarixiga qaramay, suvni muhofaza qilish muammosi yangi ming yillikda YeI uchun eng katta muammolardan biri bo'lib qolmoqda. YeIning suvni boshqarish sohasidagi amaldagi siyosati tabiiy va antropogen omillar tufayli ifloslanish va gidromorfologik o'zgarishlar natijasida yuzaga keladigan tahdidlarni bartaraf etishga qaratilgan. YeIning suv resurslarini boshqarish tizimining yadrosini YeI darajasida suv resurslarini samarali boshqarish bo'yicha kompleks yondashuvni ta'minlaydigan Suv Hadli (ramochniy) Direktivasi tashkil qiladi. U bir nechta eski qonun hujjatlarni bekor qildi va boshqa direktivalarning elementlari va majburiyatlarini birlashtirdi Xususan,shahar chiqindi suvlarini tozalash va qishloq xo'jaligidan nitratlarni nazorat qilish bo'yicha Direktivalarni bekor qildi va istiqbolda qonunchilikni rivojlantirish uchun asos bo'ldi.

